

Svensk agrarhistoria

af Janken Myrdal

Rötterna

Det har funnits en agrarhistoria så länge det funnits en diskussion om agrara förhållanden, och jordbrukets historia gav argumenten för dagspolitiken så som historien alltid ger grundvalen för de ideologier och föreställningar vi har.

De första gångerna som agrara förhållanden diskuteras mera utförligt i skrift är under 1500-talets första hälft, i Peder Månssons Bondakonst och i Gustav Vasas brev. Detta tillhör hushållningsskrifternas första tid.¹ Båda har hänvisningar till historien i sin propaganda för nyodlingar, och den föregående ödeläggelsen under senmedeltiden tilldrar sig deras intresse. Med hänvisningar till övergivna boställen ville de visa att befolkning och odling tidigare varit större.

Den första mera omfattande publicering av skrifter om jordbruk i Sverige tillhör 1700-talet. Före 1730 publicerades enstaka arbeten med åratals mellanrum. Därefter skedde ett min-

dre språng till en årlig publiceringstakt på omkring fem arbeten om lantbruk om året. Från 1770-talets början kom ett nytt steg uppåt, och publiceringstakten låg därefter på mellan fem och tio arbeten om året.² De första större arbetena om det svenska jordbrukets historia är samtida med denna ökning.

År 1776 publicerade juristen och bibliotekarien Fredrik Mozelius ett hundrasidigt epos om "Landtbrukets öden i Sverige" i *Kgl. Patriotiska sällskapets handlingar*. Han skrev i sin inledning följande:

I innevarande sekel, som med skäl kallas det *filosofiska*, har historien om näringarna fått liksom liv, sedan vetenskaps- och hushålls-sociteter i de flesta europeiska länder blivit inrättade, vilka haft näringarnas flor och tillväxt till föremål.

Året efter kom bondsonen, docenten i naturalhistoria Engelbert Jörilin, med en ännu längre text (140 sidor) om

Janken Myrdal (f. 1949), FD i Ekonomisk historia i Stockholm 1986, professor i agrarhistoria vid Sveriges lantbruksuniversitet 1994. Har arbetat med agrarteknik under järnålder och förhistoria, avhandlingens titel var *Medeltidens åkerbruk*. Han har för övrigt sysslat med exempelvis 1800-talets bondedagböcker, medeltida mirakelberättelser, 1500-talets oxdrifter, europeiska bondeuppror.

jordbrukets historia, "Samlingar til svenska åkerbruks- och sädes-historien", också den publicerad i *Kgl. Patriotiska sällskapets handlingar*.

Kortare hänvisningar till jordbrukets historia gavs i ett antal skrifter, och historien användes huvudsakligen som argument. Detta gäller även de större arbetena. Mozelius skrift upptas av diskussioner om politiska åtgärder i den nära samtiden. Jörilin, som var Linné-lärjunge, särskiljer sig dock genom att försöka systematisera och samla belägg på vilka sädeslag och husdjur som fanns under medeltid och senare.

År 1792 trycktes nästa större arbete om jordbrukets historia, av härads-hövdingen Magnus Blix, en av tidens debattörer. Han kallade sin bok *Svenska jordbrukets historia i kortaste sammandrag*, och den omfattade 80 sidor. Den blev en försäljningssuccé, och utgavs i en andra upplaga redan 1793. Stilen var polemisk och Blix menade att det svenska jordbruket var i förfall. Han jämförde med Frankrike, där "Revolutionen" blev möjlig genom jordbrukets förfall. Några år senare, år 1798, publicerades en motskrift på 60 sidor av lantmäta-ren Pehr Nylandh, som kraftigt för-svarade storskiftet och andra statens åtgärder.

Under de följande årtiondena kom ett fåtal arbeten med jordbrukshistorisk inriktning, och inget av dem nådde i sid-

antal skrifterna från slutet av 1700-talet.

Den första större sammanfattningen med vetenskapliga ambitioner var den halländske godsägaren Peter von Möller: *Strödda utkast rörande svenska jordbrukets historia* (1881). I en volym på nära 300 sidor gjorde von Möller en ambitiös och systematisk genomgång. Till skillnad från de tidigare arbetena, som enbart har ett historiografiskt intresse, kan denna bok fortfarande läsas som kunskaps-givande text, om än till största delen föråldrad. Hans bok var samtida med genombrottet för kulturhistorien i Sverige. August Strindberg skrev *Svenska folket* och Hans Hildebrand inledde sin skildring av *Sveriges medeltid* med kulturhistorisk tyngdvikt. Samtidigt framträdde de första folk-livsforskarna, främst Artur Hazelius med sin konkreta skapelse: Nordiska museet. Men den kulturhistoriska forskningen, med inriktning på det vardagliga och folkliga, mötte ett motstånd från den etablerade historiker-kåren. Särskilt Strindbergs bok skapade en intensiv och delvis hätsk debatt.³ Det dröjde innan det vardagliga kunde upphöjas till etablerat universitetsämne.

Genombrottet

Det var först i början av 1900-talet som den vetenskapliga forskningen rörande böndernas historia växte fram på bred front, och jordbrukets

historia togs upp i flera olika discipliner. Det skedde främst inom folklivsforskning, som i viss mån kom att bli kulturhistoriens arvtagare. Jordbrukets historia blev också central inom kulturgeografi.

Folklivsforskningen (idag etnologin) fick i Sverige, liksom i en rad andra länder, en roll som identitetsskapande för nationen. Den folkliga anknytningen genom hembygdsrörelsen var från början stark, och det gamla allmogesamhället kom att stå i centrum för intresset.

Den klassiska svenska folklivsforskningen blev internationellt framgångsrik, och ett föredöme för mycket av den europeiska etnologin. Sigurd Erixon var den samlande gestalten och är, tillsammans med Eli Heckscher, den ende svensk inom ett brett historiskt ämnesfält som fått verkligt internationell betydelse. Det forskningsprogram Erixon fastlade, och som hans lärjungar följde, medförde en kartläggning av de regionala skillnaderna i Sverige. Erixon betonade kulturflödena över gränserna, och vände sig mot tanken på det specifikt svenska. Den klassiska folklivsforskningen nådde en höjdpunkt från 1930-talet till 1950-talet. Förutom Sigurd Erixon var Gösta Berg och Sigfrid Svensson förgrundsgestalter, och den klassiska folklivsforskningen sammanfattades i festskriften till den sistnämnde *Schwedische Volkskunde* (1961).

Nästan lika betydande för den jordbrukshistoriska forskningen var kulturgeografin. Den anslöt till en fransk forskningstradition där geografer gav totala skildringar av den region de arbetade med. De svenska kulturgeograferna kunde i sådana totalbeskrivningar utnyttja ett unikt omfattande historiskt källmaterial. Redan under 1600-talet upprättades storskaliga kartor över de flesta byar, och dessutom registrerades från 1500-talet boskapsinnehav och sädesodling ner på gårdsnivå. Den historiska kulturgeografin hade sin första högkonjunktur samtidigt som den klassiska folklivsforskningen, och resultaten sammanfattades i David Hannerberg, *Svenskt agrarsamhälle under 1200 år* (1971).

Inom historia, ekonomisk historia och arkeologi spelade jordbrukets historia vid denna tid en underordnad roll, med vissa undantag. Förutom Folke Dovring (se nedan) kom exempelvis ekonom-historikern Gustaf Utterström under 1950-talet med en stor översikt av den agrara omvandlingen före industrialiseringen.

En sammanfattning kom i *Bonden i svensk historia* 1-3 (LTs förlag 1943-1956). De två första banden skrevs av Enoch Ingers, historiker och i många år engagerad i den svenska folkskolan. Han påbörjade arbetet i 70-årsåldern, och avled innan det sista bandet var färdigt. Det sista bandet skrevs av historikern Sten Carlsson och folklivsforskaren Albert Eskeröd.

Den andra vågen

Efter andra världskriget fick forskningen om jordbrukets och bondens historia ett uppsving i hela västvärlden. Den koloniala frigörelsen hade gjort det uppenbart att större delen av jordens befolkning fortfarande var bönder, och dessutom tog aktiv del i historien. Institutioner och tidskrifter för agrarhistoria skapades i flera länder. I Tyskland och England påbörjades flerbandsverk om jordbrukets historia.

I Sverige fick detta inte någon omedelbar efterföljd. Folke Dovring, en historiker i Lund, publicerade 1947 och 1951 två grundläggande arbeten om jordmätning och skatter under medeltid och nyare tid. Redan i sin avhandling från 1947 deklarerade han att detta var agrarhistoria.

Dovring blev emellertid aktivt motarbetad av ledande svenska historiker, bland annat därför att han skrev om agrara frågor utan att tillräckligt ta hänsyn till politiska och militära skeenden. En fortsatt karriär blev omöjlig för Dovring, som lämnade Sverige och nådde vackra framgångar utomlands. Bland annat skrev han *Land and labor in Europe in the twentieth century* (1955), som sedan kom i flera upplagor och räknas som en av de internationella klassikerna om 1900-talets jordbruksutveckling.

Innan han lämnade Sverige skrev Folke Dovring något som kan be-

traktas som hans vetenskapliga testament till den svenska jordbrukshistoriska forskningen, boken *Agrarhistorien* (1953). Här drog han upp riktlinjer för den agrarhistoriska forskning han ansåg borde bedrivas. Flera av de forskningsansatser han föreslog har senare kommit att spela en stor roll inom den demografiska forskningen, inom kulturgeografin och inom den bebyggelsehistoriska forskningen.⁴

Det skulle dröja till 1970-talet innan den agrarhistoriska forskningen i Sverige tog fart. Den disciplin som då gick i spetsen blev ekonomisk historia, och det skedde till stor del som en reaktion mot en tidigare allt för stark inriktning på handel och brukshantering. Eli Heckscher hade betraktat böndernas jordbruk i Sverige närmast som ett hinder för den ekonomiska utvecklingen. En hel generation av svenska ekonomhistoriker vände sig nu mot denna tolkning, med Lars Herlitz som föregångare. Medan Herlitz studerade skattesystemet kom de flesta av hans efterföljare att ägna sig åt redskapstekniken. Ekonomihistorikernas redskapsforskningar underlätades av att etnologerna (tidigare folklivsforskarna) hade abdikerat, och nästan helt lämnat forskningen om jordbrukshistoria.⁵

Även inom övriga historiska ämnen växte agrart inriktad forskning på 1970-talet, delvis som ett resultat av studentrevolten då folkets och var-

dagslivets historia ställdes i centrum. Socialhistoria trängde undan politisk historia, ekonomiska aspekter fick en allt större roll. Detta gällde även arkeologin.

Inom kulturgeografin överlevde den historiska inriktningen men fylldes med nytt innehåll. Delvis i konkurrens med arkeologerna gav sig kulturgeograferna i kast med järnåldern.

Den historiografiska trenden

Man skulle kunna uppställa en vanlig sekvens för intressevägar inom särskilt humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Ett genombrott sker för ett nytt tidigare inte uppmärksammat forskningsområde. Hypoteser ställs, och prövas. Genombrottets forskare kan vinna stora framgångar, dels gentemot tidigare forskare, dels för att de brutit ny mark. De blir professorer och ämnesföretädare, och runt sig samlar de efterföljare och lärjungar. Men det fortsatta arbetet får allt mer karaktären av att finslipa redan uppnådda resultat. De följande avhandlingarna blir bekräftelser av tidigare forskning, eller utredning av något litet problem i kanten på det stora problemkomplexet. Nya unga forskare lockas inte av sådan forskning, och några av dem kommer att uppmärksamma ett tidigare försummat forskningsfält. Ett nytt genombrott sker och det gamla forskningsfältet faller alltmer i glömska.

I viss mån kan detta likna de paradigmskiften som Thomas Kuhn skisserade för naturvetenskaperna, men dessa kan inte direkt överföras på utvecklingen inom humaniora och samhällsvetenskap.⁶ Skillnaden beror huvudsakligen på att den samhällsvetenskapliga och humanistiska forskningen inte är lika utpräglat kumulativ som den naturvetenskapliga forskningen (även om skillnaderna inte skall överdrivas och det handlar om en glidande skala mellan vetenskapernas båda kulturer). Humaniora och samhällsvetenskap har inte samma gemensamma bas av fasta och allmänt accepterade fakta och lagar som inom naturvetenskapen. Inom denna sker paradigmskiftena då de uppnådda resultaten visar sig ohållbara i det stora bygget på den sammanhängande och totala förklaringen. Humaniora och samhällsvetenskap har i mera begränsad utsträckning en strävan efter den totala förklaringen, och inte heller samma enighet om att de uppnådda resultaten är ohållbara i förhållande till målet. Istället sker "paradigmskiften", eller snarare modevägar, inom humaniora och samhällsvetenskap främst genom att ett ämne vilket uppfattas som "genomforskat" lämnas åt sidan, för att en generation senare kanske "återupptäckas" och först då välts en del av de gamla teorierna åt sidan.

Detta var vad som skedde inom etnologin. Den klassiska etnologins problemställningar var så totalt domine-

rande att den väg de unga etnologerna på 1960- och 1970-talet valde var att i grunden omdefiniera ämnet.

Inom kulturgeografin kunde den historiska kulturgeografin överleva, men endast genom att lämna 1600-talsforskningen och byta tidsperiod till järnålder. Idag återvänder de historiska kulturgeograferna till 1600-talet, men med nya frågeställningar och tolkningar som skapats genom den långa utvikningen bakåt i historien.

Inom ekonomisk historia kom redskapsforskningen att ge avtagande avkastning i mitten av 1980-talet, med kraftigt minskad aktivitet inom den jordbrukshistoriska forskningen som följd.

I historieämnet ersattes den socialhistoriska och bebyggelsehistoriska forskning, som haft sin högkonjunktur under 1970- och 1980-talen, med en landsbygdsforskning som var inriktad mot mentalitetshistoriska frågor.

Denna modeväxlingarnas trend medför att ett ämne som inte har en fast institutionsbas alltid riskerar att komma bort ur forskningen. Detta hotade jordbrukshistorien under 1950-talet, när forskningen inom folklivsforskning och kulturgeografi började nå avtagande avkastning, och Folke Dovring (som var i samklang med den internationella vågen) var tvungen att lämna landet.

Historiografiska nivåer

Det finns olika nivåer att mäta en historiografisk förändring på. En är den organisatoriska – institutioner, seminarier serier samt specialtidsskrifter och skriftserier. En annan nivå utgörs av artiklar som publiceras i dessa och närstående tidskrifter. En tredje nivå utgörs avhandlingar och andra tyngre arbeten. Populärvetenskapliga arbeten, läroböcker och översikter, är i sig ytterligare en nivå. Slutligen har vi den folkliga nivån med lokala sammanlutningar.

Dessa olika strömningar inom historievetenskapen står i relation till varandra, och måste betraktas tillsammans för att ge den totala förändringen.

Avhandlingarna har en långsam rytm, där resultaten kommer årtal efter det att forskningen inleds. De kan därför bära över från en modevåg till en annan. Artiklarna är känsligare för det nya, men kan också vara sammanfattningar av avhandlingar. Inom humaniora anses allmänt att tyngre böcker ger det viktigaste bidraget till kunskapsmassan, medan artiklar spelar en mera underordnad roll. (Inom naturvetenskap råder motsatt bedömning). Vad gäller sidantalet stämmer denna samhällsvetenskapligt-humanistiska bedömning, men det är tveksamt om inflytande över de historiografiska vågorna i första hand bestäms av böcker.

De organisatoriska förändringarna är

både ett resultat av och orsak till artiklar och avhandlingar. Den folkliga nivån är inte sällan avgränsad från universitetsvärlden, men de populärvetenskapliga arbetena (i viss mån även läroböckerna) bildar en brygga där inriktning och framgång bestäms av hur väl forskare och amatörer möts.

Organiseringen – Skogs- och lantbrukshistoriska seminariet

1990-talet har medfört den svenska agrarhistoriens organisering. I Sverige fanns inga rent agrarhistoriska samslutningar före 1980-talets slut. Det fanns institutioner, som de ekonomisk-historiska, eller tidskrifter, som *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, vilka hade ett visst ansvar för forskningsområdet.

År 1989 startade Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA) det som skulle bli centrum för den agrarhistoriska verksamheten i landet: Skogs- och lantbrukshistoriska seminariet. Undertecknad har fungerat som vetenskaplig ledare för seminariet.

Varje halvår hålls ett eller två öppna seminarier på Akademiens lokaler i Stockholm, och deltagarantalet ligger kring 70 till 100. Även om deltagare från Uppsala-Stockholmsområdet är överrepresenterade kommer de från hela landet. Förutom de öppna seminarierna hålls varje halvår ett mindre symposium, med ett begränsat deltagarantal – omkring tjuo – som diskuterar ett väl avgränsat ämne.

Deltagarna är både naturvetare och humanister, både vetenskapsmän och praktiker. Programmatiskt har verksamheten styrts av ett försök att blanda så mycket som möjligt för att åstadkomma reell tvärvetenskap. Efter hand har Nordiska museet och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) gått in som samarbetspartners.

De öppna seminarierna har ofta presenterat forskningsinsatser som redan gjorts, medan de slutna symposierna oftare har samlat forskare runt ett område där ytterligare insatser behövs. Men om det inte finns någon aktiv forskning kan inga meningsfulla möten ordnas.

Under de två första åren publicerades mötesförhandlingarna i enklare stencilform. Ett halvdussin sådana publikationer om ämnen som det första jordbruket i Sverige, eller om skogsbrukets historia, publicerades. År 1991 kom det första numret av *Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria*. Fram till 1999 har denna serie utkommit med 13 nummer. Det är huvudsakligen de slutna symposierna som publiceras i denna serie. De öppna seminarierna har ibland inte alls publicerats och ibland publicerats i andra tidskrifter som *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, *Folkets historia* eller (Svensk) *Historisk tidskrift*.

För planeringen av seminarierna ordnas med långa mellanrum så kallade "allmänna symposier". Till dessa har

hela forskarvärlden inbjudits att komma med förslag och under en dag presenteras dessa förslag till seminarier och symposier. Presentationer har varit mycket korta, fem till tio minuter, och har tillsammans givit en bild av forskningsfronten. Ibland har dessa möten tagit karaktären av "happenings" där nya ideer har sprutat. Organisatoriska svårigheter innebär, tyvärr, att denna mötesform inte kommer att fortsätta.

Sammanlagt har ett hundratal artiklar publicerats i skriftserien, och dessa artiklar med litteraturlistor ger en god bild av forskningsläget. Innehållet i de olika numren är: jordbrukspolitik (1991); skogsbruksteknik (1992); jordbrukslandskapet (1993); bonden i dikt och verklighet (1993); husdjur (1994); bondens självbild och natursyn (1994); svedjebruket (1995); äganderätten (1995); utmarken (1996); arbetshästen (1997); människan och skogen (1997); fähus från bronsålder till idag (1998); Europas jordbruk på 1500-talet (1999 – på engelska). Tyngdpunkten har legat på de två sista århundradena, även om flera av skrifterna sträcker sig långt ned i historien.

Vid sidan av denna serie ger KSLA:s bibliotek ut *Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden (SOLMED)*. Denna har kommit med 17 nummer under 1990-talet. De omfattar både monografier, exempelvis om mjölkbordets historia, och artikelsamlingar, exempelvis om lövtakten. KSLA:s bib-

liotek har också inlett en ambitiös utbyggnad av samlingarna och är idag landets ledande bibliotek inom agrarhistoria.

Organiseringen – övriga seminarier

Under 1997 upprättades en systerverksamhet i Lund, Det agrarhistoriska seminariet, som samlat agrarhistoriskt verkamma inom Lunds universitet samt på SLU i Alnarp. Seminariet har bestämda teman, och varje möte skall resultera i en publikation. Den första skriften: *Marken, ägare, brukare och socio-kulturella aspekter*, kom 1998. Till denna seminarieverksamhet finns också en internet-lista. En initiativtagare till denna verksamhet är Kerstin Sundberg vid Historiska institutionen i Lund.

I Göteborg har en motsvarande verksamhet påbörjats och ett agrarhistorisk seminarium har hållits. Det finns också en särskild västsvensk agrarhistorisk internet-lista. Ett exempel på en publikation med anknytning till denna verksamhet är: Lennart Andersson Palm, Carl-Johan Gadd, Lars Nyström: *Ett föränderligt agrarsamhälle: Västsverige i jämförande belysning* (1998). En kontaktperson för denna verksamhet är Lennart Andersson Palm vid Historiska institutionen i Göteborg.

Arkeologerna inom Riksantikvarieämbetet har under flera år haft ett agrarhistoriskt nätverk, inte minst

för att diskutera metodproblem vid stora landsbygdsgrävningar. Även i anslutning till denna verksamhet utges publikationer: *Stensträngar i äldre järnåldersmiljö* (1994), och *Att gräva agrarhistoriska lämningar* (1998). En av de samlande personerna för denna verksamhet är Per Lagerås vid Riksantikvarieämbetet i Lund.

Som ytterligare en organiserad grupp kan man räkna författargruppen i *Det svenska jordbrukets historia*, ett flerbandsverk som ges ut i Nordiska museets regi på LTs förlag. Gruppen har varit verksam sedan 1990, och de två första volymerna publicerades 1998-99, de tre följande kommer 2000-2001. Denna grupp på nio författare är verksamma vid universitetet i Östersund, Uppsala, SLU, Stockholm och Göteborg. Projektledare är undertecknad, och hela projektet har inspirerats av den danska föregångaren. Gruppen har seminarieverksamhet, och har även delat ut premier till studenter. Sammanlagt har ett hundratal studenter från hela landet belönats för sina agrarhistoriska uppsatser mellan 1992 och 1999.

Organiseringen – professuren

Till stor del som ett resultat av Skogs- och lantbrukshistoriska seminariet på KSLA kom C.F. Lundströms stiftelse att tilldela SLU fondmedel för att inrätta en professur under fem år. Efter vederbörlig utlysning fanns nio sökande, de flesta mycket kompe-

tenta (flera har sedermera fått andra professurer). Undertecknad utsågs till den förste innehavaren av professuren hösten 1994. År 1998 beslutade SLU att permanenta denna professur.

Tre uppgifter föreläggs en professur: 1) bedriva forskning, 2) bedriva undervisning, 3) företräda ämnet nationellt och internationellt. Eftersom hela universitetsvärlden i Sverige, och i synnerhet SLU, befann sig i ett trängt ekonomiskt läge från mitten av 1990-talet, kom uppbyggandet av en forskargrupp att nästan helt bero av externa medel. Idag består den agrarhistoriska forskargruppen av fem heltidsfinansierade doktorander, och en disputerad forskare. Den första avhandlingen blev klar våren 1999 – Iréne Flygare: *Generation och kontinuitet: Familjejordbruk i två svenska slättbygder under 1900-talet*. De övriga doktoranderna sysslar med: lövtäkt; tiondelängder; Akademiens historia; näringsbalans under 1900-talet; hägnader. Den disputerade forskaren, Britt Liljewall, arbetar med bönders levnadsbeskrivningar under 1800-talet från mentalitetshistorisk utgångspunkt.

Undervisning har funnits på lantbruksuniversitetet sedan 1989. Från 1994 byggdes antalet kurser ut så att undervisningsmängden fyrdubblades och sedan åter fördubblades. Detta har givit en undervisningsvolym som medfört att en lektor i agrarhistoria har kunnat knytas till den agrarhi-

storiska gruppen. Undervisningen består förutom föreläsningar också av exkursioner och övningar ute i markerna.

För att konstituera ett ämne behövs en lärobok. Arbetet med denna inleds omedelbart 1994, och följande år kunde en stencilversion presenteras. Efter ytterligare ett år med stenciler kom så den tryckta versionen 1997: *Agrarhistoria*, på LTs förlag. Boken har tryckts i flera upplagor.

För det nationella kontaktnätet fanns det Skogs- och lantbrukshistoriska seminariet, där SLU ingick från 1994. Det internationella kontaktbygget har gått långsammare. Efter en del kontakter med England, Tyskland och Holland har den agrarhistoriska gruppen beslutat sig för att i första hand satsa på de nordiska grannländerna.

Till professuren har en skriftserie knutits, *Agrarhistoria*, och bidrar till den nu ganska omfattande floran av skriftserier i ämnet. Den första volymen kom 1999: *Jordbruket som system: Arbetet och gården i ett historiskt perspektiv*.

Forskningen

Större delen av den agrarhistoriska forskningen sker givetvis utanför agrarhistoria på SLU, och så kommer det alltid att vara. Även om en stor del av forskningen presenteras i *Skrifter om skogs- och lantbrukshi-*

storia, så är den volymmässigt största delen avhandlingar och motsvarande.

Jag kommer i det följande att lämna artiklarna åt sidan, och redovisa de tyngre arbetena, men inte heller för dessa kan en fullständig lista ges.

I tid begränsar jag mig till verk som kommit under 1990-talet, och tar enbart upp sådana som har en direkt anknytning till jordbruksproduktionen. Om all forskning som har anknytning till landsbygden inkluderades skulle det mesta som publicerats om äldre historia i Sverige ha tagits med. En annan begränsning är geografisk. Jag tar enbart upp arbeten som berör nuvarande Sverige, i princip inklusive Skåne och de andra tidigare dansk-norska provinserna, men exklusive Finland. Viktig svensk agrarhistorisk forskning har dock rört länder i tredje världen, och även länder i Norden (främst Finland).

Jag anger institutionstillhörighet för respektive forskare, även om böckerna ibland har utkommit på andra förlag än institutionens.

Förhistoria och arkeologi

I den arkeologiska forskningen spelar naturvetenskapliga metoder en allt större roll. Det märks också på den senaste stora avhandlingen om jordbrukets införande i landet, Per Persson: *Neolitikums början: Undersökningar kring jordbrukets introduktion i Nord-europa* (arkeologi, Göteborg 1998).

Bland övriga arkeologer som sysslar med agrart inriktade frågor har de flesta inriktat sig mot medeltiden. Enstaka fortsätter den bebyggelsehistoriska forskning som under 1970-talet avkastade en rad arbeten. Ann Carlie: *På arkeologins bakgård* (arkeologi, Lund 1994) tar upp gravar och fynd som bebyggelseindikatorer i nordöstra Skåne.

Det arkeologiska forskningslaboratoriet i Stockholm har under Birgit Arrhenius ledning kommit att härbärga en av de viktigaste arkeologiska forskargrupperna i Sverige. Ett par forskare har sysslat med matforskning: Kerstin Lidén: *Prehistoric diet transitions* (1995); Ann-Marie Hansson: *On plant food in the Scandinavian Peninsula in Early Medieval times* (1997).

För den äldre perioden har paleoekologerna initiativet. Gruppen kring Björn Berglund har varit ledande, och förutom den redan klassiska *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden* (1990) med Berglund som redaktör, märks bland de arbeten som kommit exempelvis Per Lagerås: *Vegetation and land-use in the Småland Uplands, southern Sweden, during the last 6000 years* (kvar-tärgeologi, Lund 1996).

De historiskt inriktade kulturgeograferna är en viktig grupp och nya arbeten produceras i jämn takt. Numera har intresset svängt från förhistoria

mot nyare tider. Större arbeten är: om Skåne, Mats Riddersporre: *Bymarker i backspegel* (geografi, Lund 1995); om Uppland, Bengt Windelhed: *Barknåre by: Markanvändning och bebyggelse i en uppländsk by under tusen år* (kulturgeografi, Stockholm 1995); om Värmland, Gabriel Bladh, *Finnskogens landskap och människor under fyra sekel: En studie av samhälle och natur i förändring* (kulturgeografi, Göteborg 1995); om Bohuslän, Mats Widgren: *Bysamfällighet och tegskifte i Bohuslän 1300-1750* (kulturgeografi, Stockholm 1997); om Västsverige, Ulf Jansson: *Odlingssystem i Vänerområdet: En studie av tidigmodernt jordbruk i Västsverige* (kulturgeografi, Stockholm 1998).

Den agrart inriktade medeltidsarkeologin är på frammarsch, men ännu märks detta främst i ett flöde av arkeologiska rapporter. Större arbeten kan förväntas. En sammanställning av medeltida bygrävningar ger Lars Ersgård & Ann-Mari Hållans: *Medeltida landsbygd* (1996). Bland avhandlingarna märks Thomas Wallerström: *Norrbottnen, Sverige och medeltiden* (arkeologi, Lund 1995), som delvis tar upp nyodlingen samt Eva Svensson: *Människor i utmark* (arkeologi, Lund 1998), som tar upp Värmland.

Osteologin var länge en vetenskap sluten inom sig, där publiceringen i huvudsak bestod av rapporter. Det kom få översikter och synteser. Detta håller på att förändras och det viktiga-

ste arbetet rörande husdjur är Maria Vretemark: *Från ben till boskap: Kosthåll och djurhållning med utgångspunkt från de medeltida benmaterialen från Skara* (osteologi, Stockholm 1997).

Generellt kan sägas att redskapsinriktad forskning saknas, trots att arkeologins basmaterial är artefakter. I någon mån avhjälpes detta av ett par tyska arbeten som kommit under senare år, och som berör Sverige, om skärör av Jens-Jürgen Penack 1993 och om plogar av Janine Claudia Fries 1995.

Perioden 1000-1700

Efter en högkonjunktur under mellankrigstiden och efterkrigstiden kom medeltidsforskning från 1960-talet att spela en ganska undanskymd roll inom svensk historieforskning. Det finns tecken som tyder på att detta kan förändras.

Ortnamnsforskarna har givit viktiga bidrag, exempelvis med en översikt: Jan Paul Strid: *Kulturlandskapets språkliga dimension* (1993) men också med en avhandling som tar upp medeltida nyodling: Staffan Fridell: *Ortnamn på -ryd i Småland* (nordiska språk, Uppsala 1992).

En långsiktig verksamhet är utgivandet av *Det medeltida Sverige* där alla medeltida belägg och de äldsta 1500-talbeläggen anges för varje gård. Stora delar av Uppland, delar av Småland

och hela Öland samt Gästrikland har hittills behandlats i publikationer. Som en följd av detta arbete kan man se Sigurd Rahmqvist: *Sätessgårdar och gods: Den medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria* (historia, Stockholm 1996).

Senmedeltidens omvälvande politiska förhållande har uppmärksamrats i artiklar och i ett par böcker: Dick Harrison: *Uppror och allianser: Politiskt våld i 1400-talets svenska bondesamhälle* (historia, Lund 1997) och Peter Reinholdsson: *Uppror eller resningar? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige* (historia, Uppsala 1998).

1500-talet har haft en stark forskningskonjunktur, som inleddes redan med Ödegårdsprojektet på 1970- och 1980-talet. Flera viktiga arbeten har kommit: Olle Ferm: *De högadliga godsens i Sverige vid 1500-talets mitt – geografisk uppbyggnad, rättestruktur, godsdrift och hushållning* (historia, Stockholm 1990); Janken Myrdal & Johan Söderberg: *Kontinuitetens dynamik: Agrar ekonomi i 1500-talets Sverige* (ekonomisk historia, Stockholm 1991); Lennart Andersson Palm: *Människor och skördar: Studier kring agrarhistoriska metodproblem 1540-1770* (historia, Göteborg 1993); Erik Husberg: *Biodlingen i Sverige under medeltid och 1500-tal* (historia, Göteborg 1994).

Forskningen om 1600-talets landsbygd har i flera arbeten tagit upp mentalitetshistoriska frågor och genusaspekter, med utgångspunkt från domböcker som källa. Mera direkt inriktad på jordbruksproduktionen är Kerstin Sundberg: *Resurser och sociala relationer: Studier av ett lokalsamhälle i förändring 1600-1800* (historia, Lund 1993). Hon betonar som flera andra utmarkens betydelse. Andra lundensiska arbeten med agrarhistorisk inriktning är: Peter Aronsson: *Bönder gör politik: Det lokala självstyret som social arena i tre smålandsocknar, 1680-1850* (1992); Magnus Perlestam: *Den rotfaste bonden – myt eller verklighet? Brukaransvar i Ramkvilla socken 1620-1820* (1998).

Forskning om 1600-talet har i årtionden kännetecknat den historiska institutionen i Uppsala och så har det förblivit. Äganderätten och sociala strider står nu, liksom tidigare, i centrum för intresset: Maria Ågren: *Jord och gäld: Social skiktning och rättslig konflikt i södra Dalarna ca 1650-1850* (1992); Janne Backlund: *Rusthållarna i Fellingsbro 1684-1748: Indelningsverket och den sociala differentieringen av det svenska agrarsamhället* (1993), samt åter Maria Ågren: *Att hävda sin rätt: Synen på jordägande i 1600-talets Sverige speglad i institutet urminnes hävd* (1997). Sekundärproduktionen har uppmärksammats av Sören Klingnéus: *Bönder blir vapensmeder: Protoindustriell tillverkning i*

Närke under 1600- och 1700-talen (1997).

Forskning rörande perioden 1700-1914

Även för 1700-talet och det tidiga 1800-talet har jordägande och sekundärproduktion uppmärksammats under senare år: Carl-Johan Gadd: *Självhushåll eller arbetsdelning? svenskt lant- och stadshantverk ca 1400-1860* (ekonomisk historia, Göteborg 1991); Maria Sjöberg: *Järn och jord: Bergsmän på 1700-talet* (historia, Stockholm 1993); Inger Jonsson: *Linodlare, väverskor och köpmän: Linne som handelsvara och försörjningsmöjlighet i det tidiga 1800-talets Hälsingland* (ekonomisk historia, Uppsala 1994); Ulla Rosén: *Himlajord och handelsvara: Ägobyten av egendom i Kumla socken 1780-1880* (historia, Lund 1994).

En sista, men lysande, representant för den klassiska folklivsforskningen är Wolter Ehn: *Mötet mellan centralt och lokalt: Studier i uppländska byordningar* (etnologi, Uppsala 1991).

Länge hävdades bland agrarhistoriker att perioden från 1850 och fram till 1914 var en försummad period. Visserligen hade den klassiska folklivsforskningen ägnat sig åt denna period, men enbart för att söka det ålderdomliga. Men en sådan klagan kommer att frambringa ett intresse, och dra till sig forskare. Fältet verkar nytt och forskningsbart, med stort svängrum.

Ett antal arbeten har kommit rörande denna tidsperiod under senare år. En uppräknig av titlarna ger en uppfattning om bredden i forskningsansatsen: John Toler: *Per Jönson Rösiö, "the agrarian prophet"* (historia, Stockholm 1992); Lena Sommestad: *Från mejerska till mejerist: En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess* (ekonomisk historia, Uppsala 1992); Kirsti Niskanen: *Godsägare, småbrukare och jordbrukets modernisering. Södermanlands län 1875-1935* (ekonomisk historia, Stockholm 1995); Britt Liljewall: *Bondevardag och samhällsförändring: Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet* (historia, Göteborg 1995); Jan-Åke Staffansson: *Svenskt smör: Produktion, konsumtion, utrikeshandel 1861-1913* (historia, Lund 1997); Nils Edling: *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (historia, Stockholm 1996); Mats Sjöberg: *Att säkra framtidens skördar: Barndom, skola och arbete i agrar miljö: Bolstads pastorat 1860-1930* (Tema Barn, Linköping 1996); Reine Rydén: *Att åka snålskjuts är icke hederligt: De svenska jordbrukarnas organisationsprocess 1880-1947* (historia, Göteborg 1998).

Själva bredden visar att det inte handlar om en samlad forskningsinsats av det slag som folklivsforskare eller kulturgeografer skapade i mitten av århundradet, eller ekonomihistoriker på 1970-talet.

Flera av dessa arbeten, exempelvis Sommestads undersökning, går långt in i 1900-talet, men antalet agrarhistoriska arbeten som huvudsakligen behandlar 1900-talet och dess senare del är ännu få. Ett arbete som tar upp en försummad del av historien är Lars Olsson: *On the thresholds of People's home of Sweden: A labor perspective of the Baltic refugees and relieved Polish concentration camp prisoners in Sweden at the end of World War II* (historia, Lund 1997). Olsson tar upp hur överlevande koncentrationslägerfångar användes som lantarbetare i Skåne när de kommit till Sverige.

Nordiska museet startade en insamling av minnesmaterial under början av 1990-talet. Förutom tiotusentals sidor källmaterial resulterade insamlingen också i en bok, Anders Perlinge: *Bondeminnen: Människan och tekniken i jordbruket under 1900-talet* (1995). 1900-talets omvandling har också skildrats av Iréne Flygare, doktorand i agrarhistoria (se ovan). Andra som skildrat vår tids förändringar ur ett historiskt perspektiv är Maths Isacson: *Vardagens ekonomi: Arbete och försörjning i en mellansvensk kommun under 1900-talet* (ekonomisk historia, Uppsala 1994). Även fotografen och författaren Sune Jonsson bör nämnas. Han har givit ut flera böcker om landsbygdens utveckling, exempelvis Sune Jonsson: *Jordgubbar med mjölk: Om bönder och odlingslandskap* (1994).

Svenska museer inom Samdok (förkortning för "samtidsdokumentation") har utfört flera dokumentationer av bondgårdar, med ett tiotal tryckta rapporter. En samlad framställning saknas dock.

Andra teman

När etnologerna övergav sina tidigare forskningsområden lämnades fältet fritt för andra forskare. Exempelvis har landsbygdens byggnader utforskats av en agronom som Catharina Svala: *Lantbruksarkitekten Charles Emil Löfvenskiöld 1810-1888* (SLU, 1993) och av arkitekter som Finn Werne: *Böndernas bygge: Traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige* (Chalmers, Göteborg 1993) och Gunnar Henriksson: *Skiftesverk i Sverige: ett tusenårigt byggnadssätt* (1996).

Trädgårdshistorisk forskning växer, men har hittills producerat få större vetenskapliga arbeten. Ett populärhistoriskt arbete som vunnit stor framgång är Maria Flink: *Tusen år i trädgården: Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar* (1994).

Att hälften av arbetet inom jordbruket sköttes av kvinnorna, och att detta till stor del bestod av textilarbete och annan hemslöjd glöms lätt bort. Sverige har en aktiv hemslöjdsrörelse, men på den vetenskapliga fronten sker mindre. Den svenska etnologins grand old lady har dock skrivit en sammanfattning av tidigare forskning: Gertrud Grenander

Nyberg: *Svensk slöjdhistoria* (1995). Se även ekonomhistorikern Inger Jonssons bok om linodling, som nämns ovan.

Naturvetare och lantbruksforskare hade varit aktiva inom den jordbruks-historiska forskningen fram till 1950-talet, men lämnade sedan fältet. Idag har biologer åter börjat ta in historiska förklaringsmodeller i sina analyser. Detta är en stor förändring i agrarhistoria under senare år. Flera av dessa arbeten har populärhistorisk inriktning, exempelvis Gunnar Arnborg: *Eneboken* (1992). Men också avhandlingar har kommit, som Helle Skånes *Landscape change and grassland dynamics: Retrospective studies based in aerial photographs and old cadastral maps during 200 years in South Sweden* (geografi, Stockholm 1997).

Lars Kardell på SLU har i många år bedrivit skogshistorisk forskning, ofta med anknytning till agrarhistorisk frågor. Han har givit ut en rad mindre arbeten i ämnet, exempelvis Lars Kardell & Örjan Kardell: *Ollonsvin: Historia samt försök med skogsgrisar på Tagel* (1996).

En motsvarighet till de stora norska och danska etno-botaniska arbetena håller på att utarbetas på SLU, och en försmak ges i Ingvar Svanberg: *Människor och växter: Svensk folklig botanik från 'ag' till 'örtabad'* (1998).

Det allmänt ökade intresset för agrar-

historia har också skapat ett behov av översiktsverk. Läroboken *Agrarhistoria*, liksom fembandsverket *Det svenska jordbrukets historia*, har redan nämnts. Andra försäljningsframgångar är Pablo Wiking-Faria: *Bondeliv: Lantbruket i Halland 1750-1990* (1993) och Niklas Cserhalmi: *Fårad mark: En handbok för tolkning av historiska kartor och landskap* (1998).

Akademikern glömmar lätt bort de stora insatser som görs av teknikutusiaster. De samlar maskiner i lokala museer och särskilt de som intresserar sig för veterantraktorerna är en väl organiserad supporterskara. Deras publikation *Veterantraktorernas årskrift* har under senare år börjat innehålla tyngre uppsatser. Ett exempel på en bok med vetenskaplig ambition i denna genre är Olov Hedell: *Från Munktells till Valmet, en 75-årig traktorepok* (1994).

En tredje våg?

Organisatoriskt har det skett stora förändringar inom svensk agrarhistoria under senare år. En bred seminarieverksamhet och utgivning har etablerats. Även forskningsvolymen är omfattande. Antalet artiklar har stigit, delvis på grund av de organisatoriska förändringarna. Det totala antalet avhandlingar är också i stigande, och med avhandlingsskrivandets långsamma rytm kan vi förmoda att det fortsätter att hålla en hög nivå eftersom intresset för agrarhistoria varit i stigande

en tid. Det förefaller som om vi är inne i en tredje våg. Den första vågen kom med det tidiga 1900-talet, den andra vågen (försenad jämfört med Europa) kom på 1970-talet.

Genomgången av de senaste tio årens avhandlingar och andra större arbeten visar att tidigare försummade områden uppmärksammas – exempelvis det sena 1800-talet eller utmärkens betydelse. Samtidigt produceras agrarhistoria som en följd av äldre ännu inte uttömda trender och som sidoresultat av andra trender inom historievetenskaperna. Liksom för de tidigare vågorna måste den historiografiska komplexiteten betonas.

En viktig nyhet är det ökade naturvetenskapliga intresset för historia, och att agrarhistorien därigenom till viss del blivit en del av miljörelsen. Sannolikt är detta en viktig orsak till att flera av de organisatoriska förändringarna som skett. Den tredje vågen har därför till stor del ett samband med större ideologiska och ekonomiska förändringar i samhället – miljömedvetandets frammarsch och det ökade samarbetet mellan humaniora och naturvetenskap.

Detta kommer att ge agrarhistorien en viss praktisk roll i formandet av politiken och vi kan därmed återknyta till rötterna. Jordbruket är en verksamhet bunden till jorden, och jordbruket har alltid varit sammanbundet med historien. I det framtida, för-

siktigare och mera hänsynstagande, jordbruket kommer den historiska kunskapen sannolikt att ses som en viktig och naturlig bakgrundskunskap för olika praktiska åtgärder. Historien kommer inte bara att ge argument för dagspolitiken, utan också kunskaper för verksamheten.

Samtidigt måste den vetenskapliga kvaliteten, och rätten att skapa en inomvetenskaplig dynamik i valet av frågeställningar, försvaras och framhållas. Detta är en viktig förutsättning för att agrarhistorien skall kunna utvecklas.

NOTER

1. Om den äldsta hushållningslitteraturen i Sverige se Janken Myrdal: *Jordbruket under feodalismen 1000-1700*, (Det svenska jordbrukets historia 2), Stockholm 1999, s. 271.
2. Ett diagram över lantbrukslitteratur och dess andel av hela bokutgivningen under 1700-talet och början av 1800-talet finns i Janken Myrdal: "Livsmedelsförsörjningens förändring från 1800-talets början", *K. Skogs- och lantbr.akad. Tidskr.* 131 (1992), s. 20. En bibliografi över all äldre svensk lantbrukslitteratur är P.M. Hebbe: *Den svenska lantbrukslitteraturen 1-2*, Stockholm 1939-45.
3. Debatten behandlas i Janken Myrdal: "August Strindberg och den stora striden om kulturhistoria 1881-1882", *En annan historia*, Stockholm 1982.
4. Undertecknad arbetar med en historio-grafisk översikt om Folke Dovrings insatser, och striderna kring hans forskning.
5. Janken Myrdal: "Agrarhistoriens ämnesbyte", *Rig* 1986.
6. Kuhn var själv väl medveten om denna begränsning i sin teori om paradigmskiften. Det kan för övrigt påpekas att i den svenska översättningen, Thomas S. Kuhn: *De vetenskapliga revolutionernas struktur*, Stockholm 1992, används ofta ordet "vetenskap" som översättning av "science", där "naturvetenskap" hade varit att föredra.